

Motion till riksdagen 2005/06:Ju373

av Ragnwi Marcelind (kd)

Oskyldigt misstänkta

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om behovet av att rättsväsendet inrättar stödverksamhet för de personer som blivit oskyldigt misstänkta eller häktade.
2. Riksdagen begär att regeringen återkommer med förslag om upprättande av en handlingsplan för att ta ansvar för de personer som blir oskyldigt misstänkta i enlighet med motionens intentioner.
3. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om behovet av att göra kvalitetsmätningar för att motverka alltför dåliga utredningar som resulterar i att oskyldiga döms.
4. Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad i motionen anförs om att rättegångsbalkens regler om sakkunniga blir föremål för en lagteknisk översyn.

Att bli oskyldigt misstänkt

Oskyldiga människor som blivit häktade, förhörda och frihetsberövade står ofta helt utan skydd när misstankarna av en eller annan orsak upphör. Dagens rättssamhälle tar inget ansvar för dessa individer, vilket får tragiska konsekvenser. Brottsmisstankarna har i många fall medfört att tillvaron slagits i spillror. Om inte personen i fråga får upprättelse riskerar misstankarna att leva kvar och, i stort sett, omöjliggöra ett fortsatt socialt liv. Detta gäller speciellt om undersökningen läggs ned och ingen annan straffas för brottet. Därför behövs en översyn av och stöd till dem som oskyldigt dömts eller varit föremål för brottsmisstanke och sedan friats. Men det är också hög tid att införa åtgärder som minimerar risken för människor att bli misstänkta, dömda och fängslade för brott de inte begått.

Till stor del handlar debatten i dag om polisens oförmåga att ta fast kriminella och få dem åtalade. Alltför lite uppmärksamhet riktas mot de personer som blir oskyldigt misstänkta, de konsekvenser detta för med sig av både

Fel! Okänt namn på

psykisk och praktisk art och hur samhället kan minimera risken för att detta ska kunna hända, liksom att ge den oskyldige upprättelse på ett adekvat sätt.

Att bli misstänkt innebär stora påfrestningar för individen. Personen häktas och blir inlåst dygnet runt. Han eller hon får inte ta emot besök, inga samtal, ingen tv, inga dagstidningar och ingen kontakt med de andra fångarna, allt för att inte kunna störa utredningen. Vad som pågår utanför cellen har den misstänkte ingen aning om – förhör av familj, vänner, bekanta. Många som hamnar i denna situation mår mycket dåligt och det är flera personer som årligen lyckas ta sitt liv på häktet. Om förundersökningen visar att den misstänkte är oskyldig läggs förundersökningen ned och den misstänkte släpps på fri fot. Finns det fortsatt misstankar passerar ytterligare ett antal veckor innan målet tas upp i tingsrätten och där personen eventuellt frias. Blir den misstänkte fälld i tingsrätten överklagas målet till hovrätten där den misstänkte antingen frias eller fälls. Fälls man i hovrätten hamnar man på anstalt och där kan man sitta ett par år innan man eventuellt får resning i Högsta domstolen. Själva processen är oerhört påfrestande och smärtsam. Utöver själva processen tvingas sedan många oskyldigt dömda att leva vidare med omgivningens misstankar.

Situationen för de oskyldigt dömda har diskuterats. Några förslag till förbättringar i upprättelseprocessen lämnas här:

- En person som blivit misstänkliggjord och genomgått förundersökning bör få ha kvar sin försvarare någon tid efter frisläppandet för att få hjälp att tillvarata sina rättigheter.
- I vissa fall, bör ekonomisk kompensation utgå även om man inte frihetsberövats.
- De som hörts i utredningen bör, via polisens försorg, få information om att personen avskrivits från utredningen. Detta för att motverka att misstankar ska finnas kvar i det tysta.
- Alla som blivit oskyldigt misstänkta ska ha rätt att få gå igenom de frågor som hanterats i samband med polisutredningen tillsammans med förhørsledaren.

Massmediernas roll i upprättelsen av de misstänkta har också stor betydelse och bör förändras. I dag har medierna stor betydelse för hur enskilda människor hängs ut som misstänkta även innan förundersökning är avslutad. Efter att en person har förklarats oskyldig är ämnet sällan intressant. Här har medierna ett stort ansvar för att sakligt också beskriva processen kring den som frikänts och ge utrymme för upprättelse. En diskussion bör initieras om hur medierna på bästa sätt kan vara behjälpliga också i att rentvå personen.

Upprättelse och skadestånd

Ungefär 1 500 personer sitter i dag häktade och ytterligare 4 500 personer sitter i fängelse. Troligtvis är ett visst antal av dessa oskyldigt häktade eller dömda. Många frias under resans gång men vad händer med dem efter det att

alla undersökningar lagts ned och de släppts med konstaterandet: det var inte du! Under år 2003 betalade JK ut skadestånd till 848 personer, sammanlagt 28,2 miljoner kronor, en ökning med drygt 10 % på ett år. Sedan 1995 har summan som betalats ut ökat med nästan 200 %. Några fall är välkända, som Joy Rahman, hemvårdaren som fick 8,3 miljoner kronor för att ha suttit inspärrad i åtta år, dömd för mord, eller Yasser Askar, som fick 2 miljoner kronor i skadestånd efter att ha suttit två år i fängelse för ett mord begånget på restaurang Broder Tuck i Stockholm. De senaste två åren har 33 personer fått ett skadestånd som överstiger 100 000 kr, vilket innebär att de har suttit häktade en längre tid. Vissa har fällts i tingsrätten och friats i hovrätten, andra har friats i tingsrätten, fällts i hovrätten och friats i Högsta domstolen. Alla visar de att gränsen mellan oskyldig och skyldig kan vara mycket tunn.

Förbättringsmöjligheter i rättsförfarandet

Som en följd av debatten kring Joy Rahman och Yasser Askar tillsatte riksåklagaren en arbetsgrupp med uppgift att stärka förtroendet för rättsväsendet. Direktivet hade rubriken "Hållbara domslut – en förtroendefråga för rättsväsendet". Gruppens ordförande, vice riksåklagare Catharina Bergqvist Levin, menar att hela diskussionen om rättsväsendet ofta förs ensidigt av medierna. De som jobbar med frågorna professionellt måste också finnas med i diskussionen och lyfta fram frågorna. Arbetsgruppen hade två mål. Dels skulle den stärka förtroendet för rättsväsendet, dels skulle den diskutera sig fram till vad som kan göras för att skapa hållbara domar, domar som inte ändras efter resning i Högsta domstolen.

Gruppen har gått igenom de olika leden i brottmålsprocessen för att söka efter potentiella förbättringsmöjligheter. Man har dock inte gjort det med utgångspunkt i några enskilda resningsärenden även om vissa fall utgjort bakgrund och funnits med i diskussionen. I rapporten finns inte, enligt arbetsgruppen själv, några revolutionerande lösningar eller förslag för att förbättra brottmålsprocessen men man säger att "avsaknaden av sådana kanske kan tas till intäkt för att det trots allt inte är så illa ställt med kvaliteten i brottmålsprocessen". Faktum kvarstår dock att misstänkta frias och domar upphävs. Och att för många av dessa individer tar det årtal innan livet blir någorlunda normalt igen.

I rapporten pekar arbetsgruppen på ett antal förbättringar och förändringar. Utöver ett flertal andra områden pekar arbetsgruppen på att rättegångsbalkens regler gällande sakkunniga är ofullständiga och delvis föråldrade. Här behöver därför göras en lagteknisk översyn.

Hur många domar som ändras vet inte riksåklagaren – och ingen annan heller. Den forskning som finns inom området är ett examensarbete i processrätt där författaren har gått igenom beviljade resningsansökningar under åren 1987–1997. Under dessa tio år beviljade Högsta domstolen resningar i 80 brottmål. I 14 av fallen ledde den nya prövningen till att den tidigare dömde frikändes helt. Men det är inte bara HD som ändrar domar. I de flesta fall är

Fel! Okänt namn på

hovrätten sista instans. Hur ofta hovrätten friar någon som dömts i tingsrätten är också okänt.

Sämre kvalitet på förundersökningar

Christian Diesen, professor i processrätt vid Stockholms universitet, menar att kvaliteten på förundersökningarna har sjunkit de senaste 15 åren. Det som saknas är kompetens, inte pengar. Han menar att kompetensen används på fel sätt. Många av fallen som tagits upp av Högsta domstolen pekar på att man inte har gjort en fullständig utredning, menar Christian Diesen. Enligt Christian Diesen bottnar en dålig förundersökning ofta i att polisen har haft en ”för bestämd ingångshypotes”, vilket, enligt Diesen, ofta beror på att den misstänkte har passat in som gärningsman.

Vissa har lättare än andra att bli oskyldigt inlåsta. Störst risk att bli oskyldigt dömd och inlåst löper du om du är utomnordisk invandrare, enligt forskaren Torun Lindholm. Lindholm menar att en person med invandrarbakgrund tillskrivs lägre trovärdighet än ett svenskt vittne. Flera studier visar också på att risken att bli oskyldigt misstänkt ökar om man är invandrare. Utomnordiska invandrare är också överrepresenterade bland dem som får stora skadestånd efter att ha suttit oskyldigt frihetsberövade. Av de 33 personer som de senaste två åren fått ett skadestånd på mer än 100 000 kr, har 17 utomnordiska namn, vilket innebär 52 %.

Att den som suttit oskyldigt häktad kan söka skadestånd har flera syften. Ett är att polisen, inför risken att orsaka stora skadestånd, ska vara extra noggrann i sina utredningar. Christian Diesen menar dock att det inte fyller den funktionen då det inte finns något personligt ansvar hos åklagaren. Ett annat syfte är skadeståndet som ett kvitto på att den inspärrade verkligen är oskyldig.

Sammanfattning

Skadeståndet, oavsett dess storlek, kan dock inte reparera de skador som har uppkommit genom att man blir oskyldigt misstänkt. Samhället måste därför ha en annan beredskap för hur de som suttit oskyldigt häktade och/eller dömda ska bli hjälpta. Det är samhällets plikt att stödja dessa personer för att de, så långt det är möjligt, ska få upprättelse. Därför bör bl.a. polis och utredare också tydliggöra för omgivning och framför allt personer som blivit utfrågade i samband med utredningen, såsom familj, vänner, arbetskamrater och grannar, att personen i fråga blivit friad från alla misstankar.

Fel! Okänt namn på

Stockholm den 26 september 2005

Ragnwi Marcelind (kd)